

РОЗВИТОК ФЕСТИВАЛЬНОГО РУХУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Зубенко Д.В.

*аспірантка кафедри політології, соціології та соціальної роботи
НТУУ «КПІ»*

У статті розкриваються особливості розвитку фестивального руху в сучасній Україні та обґрунтовується необхідність його наукового дослідження. Виділено основні позитивні та негативні риси сучасних фестивалів та можливі шляхи покращення ситуації. Простежено історичний розвиток фестивалів. Зроблено спробу окреслити організаційну структуру фестивалю та особливості її елементів. Особливий акцент зроблено на соціально значущих функціях фестивалю.

В статті розкриваються особливості розвитку фестивального руху в сучасній Україні та обґрунтовується необхідність його наукового дослідження. Виділено основні позитивні та негативні риси сучасних фестивалів та можливі шляхи покращення ситуації. Простежено історичне розвиток фестивалей. Сделана попытка очертить организационную структуру фестиваля и особенности её элементов. Особый акцент сделан на социально значимых функциях фестиваля.

The article is devoted to features of development of the festival movement in contemporary Ukraine and the necessity of his scientific research. Author highlights the basic positive and negative features of modern festivals and possible ways of improving the situation. Also the historical development of festivals is traced. An attempt to outline the organizational structure of the festival and features of its elements is made. Special emphasis is placed on socially significant functions of the festival.

Ключові слова: фестиваль, фестивальний рух

Постановка проблеми. В культурному просторі сучасної України все більшого поширення набувають фестивалі – у найрізноманітніших формах і масштабах. Повсякденна практика показує, що цьому поняттю людина здатна надавати зовсім різного значення в залежності від індивідуальних інтересів, стилю життя та середовища спілкування. Однак зростання загальносоціального значення фестивального руху (що неминуче випливає з його поширення) породжує необхідність його наукового дослідження, визначення тенденцій розвитку та впровадження конструктивного підходу до організації. Складність дослідження обумовлена, по-перше, тематичною різноманітністю та кількістю фестивалів, по-друге, відсутністю їх загального документального обліку (оскільки не завжди фестивалі пов'язані з офіційними структурами), що залишає єдине постійне джерело – засоби масової інформації, по-третє – відносно новизною даного явища в сучасній Україні (період суттєвого зростання кількості фестивалів починається приблизно з здобуттям незалежності). Але актуальність його не викликає сумнівів, оскільки правильна організація фестивалів, в тому числі за державної підтримки, дає можливість використати їх значний потенціал для вирішення проблем міжкультурної комунікації, кризи духовних цінностей, естетичного виховання молоді, організації дозвілля тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження явища фестивалів, зокрема мистецьких, знаходимо у європейських дослідників – учасників проекту «Arts Festivals and European Public Culture» (L.Giorgi, M.Sassatelli, G.Delanty, J.Chalcraft) [7]. На просторі СНД тематика фестивалів висвітлюється у працях мистецтвознавців: А.Меньшиков [3], Г.Хрома [5], І.Сікорська [4], К.Давидовський [2]. І хоча ці дослідники у своїх напрацюваннях торкаються деяких аспектів соціального та культурного значення фестивального руху, дослідження цього явища з соціологічної точки зору на пострадянському просторі перебуває на початковому етапі. Припускаємо, що причиною цього є те, що привід розглядати фестивалі як соціальне (а не тільки мистецьке) явище з'явився не так давно: з появою та популяризацією різнопланових масштабних «open-air» фестивалів. Інформацію про подібні заходи надають ЗМІ культурного спрямування, причому в основному фактичну: аналітичний елемент містять поодинокі статті та інтерв'ю активістів фестивального руху.

Метою даної статті є висвітлення на основі наявних документальних даних та включеного спостереження основних особливостей розвитку фестивального руху в Україні в поточний період. **Мета** включає виконання наступних **завдань**:

- виділення загальних характеристик, позитивних і негативних рис фестивального руху в Україні на сучасному етапі та можливих шляхів вдосконалення ситуації, зокрема з використанням світового досвіду;
- спроба окреслити організаційну структуру фестивалю та особливості її елементів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття про фестиваль як масове свято, яке демонструє досягнення в галузі музики, театру, кіно, естради [2], концентруючись на мистецькій складовій, не охоплює всієї різноманітності сучасних фестивалів. Спробуємо пояснити явище фестивалю більш широко, виходячи з етимології слова та з огляду на сучасний контекст його застосування. Латинські поняття «feast» та «festival» спочатку були тотожними і означали

буквально «свято». З часом «feast» закріпилося за релігійними святами, а «festival» набуло сучасного значення, зберігши обов'язковий елемент святковості та урочистості. Однак фестиваль відрізняється від свята як такого, по-перше обов'язковою присутністю тематики, і, по-друге, – наявністю певного суб'єкта-організатора, одного або декількох (якщо для свята підставою можуть бути традиції, пам'ятні дати і т.ін.). Отже, фестиваль можна визначити як організований захід з елементом святковості, що має визначену тематику (одну або декілька).

Історичні витоки сучасних фестивалів простежуються від самого зародження людської культури, у ритуальних та обрядових дійствах, святкових релігійних церемоніях, містеріях, карнавалах. З поступовим розділенням церковного та світського життя фестивалі наблизились до їх сучасного розуміння. Перші музичні фестивалі виникли в Англії у 18 ст. і були присвячені церковній музиці. З того часу фестивалі проводились у багатьох країнах центральної Європи, переважно в Німеччині. Але особливого розповсюдження вони набули в XX столітті, починаючи з 40-х років.

Довгий час фестивалі існували виключно як мистецьке явище, і соціальне значення їх, відповідно, визначалося значенням даного виду мистецтва. Тільки у XX столітті, а найбільше – в добу інформаційного суспільства стало можливим і необхідним вести мову про фестивалі як соціальне явище.

У СРСР перші музичні фестивалі влаштовувалися у 30-х рр. в Ленінграді. З кінця 50-х рр. вони набули великого поширення: були організовані фестивалі радянської музики Латвії, Литви та Естонії, «Закавказька весна», з 1962 р. - Всесоюзний фестиваль сучасної музики в м. Горькому, з 1964 р. - музичний фестиваль «Московські зірки» і «Російська зима» у Москві, «Білі ночі» в Ленінграді.

Велика Радянська Енциклопедія дає визначення музичного фестивалю як «...циклу концертів та вистав, об'єднаних спільною програмою, що відбуваються в особливо урочистих обставинах. Їх тривалість коливається від кількох днів до півроку, зміст також є різноманітним: монографічні присвячуються музиці певного композитора, тематичні – певному жанру, епосі чи стилістичному напрямку, виконавчої майстерності та ін.. Фестивалі організуються державною та місцевою владою, філармоніями та музичними товариствами, в капіталістичних країнах - також фірмами та приватними особами. Музичний фестиваль проводиться регулярно (щорічно, раз на 2-4 роки) або у зв'язку з будь-якими урочистими подіями. Влаштовуються зазвичай у містах, що славляться музичними традиціями, або пов'язані з життям і діяльністю великих музикантів» [1].

З 1947 р. проводиться Всесвітній фестиваль молоді і студентів - нерегулярний фестиваль лівих молодіжних організацій. Його організатори - Всесвітня федерація демократичної молоді та Міжнародний союз студентів. З 1947 фестивалі проходили під гаслом «За мир і дружбу», з 1968р. - під гаслом «За солідарність, мир і дружбу» (згодом - «За антиімперіалістичну солідарність, мир і дружбу»). У 1957 та 1985 рр. фестиваль проводиться в Москві. Цей масштабний захід, не пов'язаний з конкретною мистецькою тематикою, натомість мав величезне значення для розвитку міжкультурних взаємодій.

Активізація фестивального руху в Україні почалася приблизно із здобуттям незалежності: «Київ Музик Фест», що пройшов у 1990 р., вперше репрезентував українську музику як самостійне явище, вільне від панівних у ті часи ідеологічних настанов, а також відчинив двері композиторам української діаспори. Його концепцією (під девізом «Музика і Світ – Світ і Музика») стала презентація української музики у світовому контексті. В рамках фестивалю були започатковані творчі зустрічі, майстер-класи, круглі столи, лекції та семінари, що стали обов'язковими атрибутами у фестивальному житті. Поруч із Києвом як найбільшим культурним центром країни у фестивальному русі постали Львів (з 1995 р. фестиваль сучасної музики «Контрасти»); Одеса (фестиваль «Два дні і дві ночі нової музики»); Харків («Харківські асамблеї») [4].

Здобуття незалежності сприяло розширенню міжнародних контактів та принесенню закордонного досвіду проведення фестивалів до України. Разом з тим розширюється аудиторія фестивалів: окрім фестивалів класичної музики виникають розраховані на більш масову аудиторію – фестивалі-конкурси естрадного мистецтва («Червона рута», «Таврійські ігри», «Перлини сезону»). Вони розширюють свою тематику, включаючи в неї окрім музики конкурси молодих театрів, художників, журналістів-початківців, гумор і сатиру. Г. Хрома наголошує, що «в атмосфері масового свята проходить процес соціалізації особистості (який починається інстинктивно й проходить стихійно), що впливає на формування смаків (музичних, естетичних і т. д.), допомагає прищепити та «закріпити» моральні цінності» [5].

Перші фестивалі-конкурси естрадного мистецтва в Україні поступово стали пов'язуватись із шоу-бізнесом - комерційною діяльністю в галузі різних видів мистецтва. Такі його ознаки як масовість та популярність неухильно зростають із розширенням аудиторії фестивалю. Зростання комерційної складової фестивалю частково спричиняється небажанням державних органів його фінансувати і може негативно позначитись на смисловій наповненості заходу. Нерідко фестивалем називається масштабний концерт з участю популярних виконавців (наприклад, «Чайка» у Києві), що проходить раз у певний період.

Останнє десятиріччя ознаменувалося зростанням на українському просторі літніх open-air фестивалів, які передбачають кількадедне проживання учасників на території, тим самим забезпечуючи максимальне включення їх у фестивалний простір («Підкамінь», «Форт-місія», «Арт-Поле»).

Можемо виділити деякі обов'язкові складові будь-якого фестивалю. По-перше, (виходячи з його визначення) це смислова, тематична його складова (вид мистецтва, соціальна група, субкультура, продукт тощо), яка втілюється у презентаційній частині. По-друге, фестиваль має містити елемент святковості та урочистості, покликаний привернути увагу до тематики, підкреслити її значущість. По-третє, як уже було сказано, фестиваль повинен мати організовану структуру, координуючий апарат з кількох людей, з формально або неформально визначеними функціями. Також складовою фестивалю є матеріальна база, яка включає певний простір, де відбуваються фестивалні події, а також необхідні технічні засоби. В більшості випадків матеріальна база потребує залучення зацікавлених державних або недержавних структур, спонсорів.

Суб'єктами створення фестивалю виступають організатори, учасники презентаційної частини та глядацька аудиторія. Організатори є рушійною силою процесу, ставлячи певну мету проведення заходу: вона може складати цілу розгорнуту концепцію з наявністю соціально значущих перспектив (наприклад, розвиток екологічного мислення, реалізація творчого потенціалу людини), а може бути направлена на популяризацію певного напрямку, продукту або бренду чи просто на отримання прибутку. Учасники презентаційної частини та глядачі можуть виступати по чергово в обох ролях, що є звичайним для мистецьких фестивалів. Взагалі, кожна людина, що перебуває в фестивалному просторі, є певною мірою його творцем, активним чи пасивним учасником. Вся сукупність ролей, форм та ступенів включення людини до фестивалної діяльності (бездіяльність також є формою участі) створює неповторний культурний простір кожного фестивалю.

Різноманітність фестивалів ускладнює їх повну класифікацію, але можливо виділити найбільш поширені типи: за тематичною направленістю - мистецькі (музичні, кіно-, фото-, художні, театральні, літературні і т.ін.), фестивалі пам'яті, фестивалі, присвячені конкретному продукту (фестиваль пива) або професії (фестиваль кондитерів), універсальні (що включають багато напрямків мистецтва та різноманітну діяльність) тощо. Окремо можна відзначити фестивалі-конкурси (зокрема дитячі), що також відбуваються з різноманітних тематик. Останнім часом з'явилися навіть релігійні та наукові фестивалі (фестиваль Ісуса, фестиваль науки, фестиваль педагогічних ідей). За масштабом та географією виділяються регіональні, всеукраїнські, міжнародні фестивалі, що можуть відбуватися як в межах окремих населених пунктів, так і в багатьох одночасно або по черзі. Фестивалі можуть бути одноразовими або (що частіше) відбуватися циклічно раз на певний період, тривати від одного дня до кількох місяців.

Говорячи про значення фестивалів, не слід забувати, що воно залежить від багатьох факторів – тематики, початкових цілей організаторів, масштабів залученої аудиторії та висвітлення у ЗМІ. Проте можна припустити, що одну з своїх функцій – комунікативну – фестиваль виконує в будь-якому випадку: існує деяка група людей, залучена до його організації та участі, відбуваються події, пов'язані з його тематикою, фестивалний простір збирає різних, знайомих і незнайомих між собою людей. Великі міжнародні фестивалі, розраховані на представників багатьох різних вікових, етнічних, професійних груп, мають особливе значення в комунікаційному контексті, зокрема сприяють розвитку толерантності та знищенню стереотипів.

Як окремий вид комунікації можна виділити взаємодію артиста і глядача, що активно відбувається під час мистецьких фестивалів. Саме вони, на відміну від окремих концертів, виставок, кінопоказів забезпечують можливість поєднання в єдиному просторі досить широкої та різноманітної аудиторії і дають можливість їй долучитися до естетичної реальності, що створюється фестивалем, сприйняти та оцінити твори мистецтва, запропоновані в презентаційній частині, а в деяких випадках взяти участь у творчій діяльності. Таким чином фестиваль робить мистецтво доступнішим для широкого загалу.

Окрім комунікації між творцем і глядачем, фестивалі в значній мірі сприяють творчому спілкуванню в будь-яких проявах – від суперництва до співробітництва. За влучним висловом Г.Хромої, кожен фестиваль є потужним каталізатором креативного процесу [5]. Висловлюються нові ідеї, створюються нові спільні проекти, учасники фестивалів – митці, науковці, виробники певної продукції (в залежності від тематики) – отримують можливість обмінятися досвідом, підвищити власний професійний рівень і просто заявити про себе в межах зацікавленої (цільової) аудиторії.

Деякі мистецькі фестивалі включають у свою програму майстер-класи, що можна виділити як навчально-виховну функцію, яка має значення для розвитку творчого потенціалу особистості. Особливо актуальна ця тенденція з огляду на проблеми виховання та організації дозвілля молоді. Втім, для старшого покоління можливості відпочинку, альтернативного поширеному в нашому суспільстві (пасивному), є важливими не менше. Мається на увазі відпочинок у формі зміни діяльності зі звичної щоденної, обумовленої професійною приналежністю, на нову – творчу.

Можемо виділити рекреаційну функцію фестивалів, що полягає у створенні умов для проведення дозвілля, середовища святкового настрою: в цьому значення фестивалів частково збігається зі значенням будь-яких свят.

Ціннісна роль фестивалів проявляється найбільш у мистецьких, екологічних, етнічних фестивалях, спрямованих на широке коло глядача. Етнічні пропонують звернення до історії, традиційних цінностей (сім'ї, батьківщини, поваги до природи), міжетнічні – до вже згаданої вище толерантності. Є фестивалі, що звертаються безпосередньо до загальнолюдських цінностей («Фестиваль ДоброТи»), а більшість масштабних заходів з насиченою мистецькою програмою включають їх у свою концепцію.

Все більше фестивалів включають у свою концепцію поширення екологічного мислення (ідеї збереження природних ресурсів, захисту природного середовища від забруднення), а також пропагують здоровий спосіб життя – фізичну активність, відмову від шкідливих звичок, здорове харчування. Можна сказати, що в тематиці великих фестивалів віддзеркалюються наявні глобальні проблеми людства.

Займаючи все вагомніше місце в інформаційному просторі суспільства, фестивалі неминуче починають впливати на суспільну думку, настрої, менталітет в цілому. Використовувати цей вплив, як атомну енергію в мирних або військових цілях, можна в реалізації альтруїстичних або егоїстичних прагнень. Відповідно, в залежності від мети організаторів фестивалю та способу її реалізації значення його може містити позитивні і негативні сторони, а найчастіше – обидві. Окрім вищеперахованих суспільно значущих функцій, нерідко мають місце наслідки прямо протилежні. Бажаний вектор розвитку фестивального руху в Україні – підсилення його позитивного значення, проте на даний момент з цим пов'язано безліч ускладнень.

Зібрання в одному просторі людей з різними переконаннями, етнічною, релігійною приналежністю може спричинити конфлікти. А враховуючи, що, на жаль, поки що не так багато фестивалів (і свят в цілому) в сучасній Україні обходяться без вживання алкоголю, підстави для непорозумінь та агресії зростають.

Мистецькі фестивалі можуть містити у своїй презентаційній частині твори сумнівної якості, натомість реклама заходу поширює уявлення про його престижність і залучає велику аудиторію з метою отримання прибутку. Смыслова наповненість подібних заходів турбує організаторів найменш: сприймаючи фестиваль як засіб збагачення, вони залишають поза увагою зміст та цінність того, що презентується.

Зворотній бік доступності мистецтва у його нарізноманітніших проявах – стимулювання того самого споживацького інстинкту, з яким це мистецтво покликане боротись. Поверхнево сприймаючи продукти музичної, художньої, театральної творчості, глядачі перетворюються на натовп, що прагне яскравого шоу, а не глибинних цінностей. В такому випадку фестивалі не залишають по собі жодних суттєвих змін, окрім зростання популярності спонсорів (часто – алкогольних або тютюнових брендів) та збагачення організаторів, - і, звичайно, ще більшого бажання «хліба і видовищ». Як масові явища фестивалі неминуче сприймають негативні аспекти масової культури, і для запобігання цьому необхідні великі зусилля організаторів, та насамперед – мета заходу, що відмінна від реклами та збагачення.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Дослідження фестивального руху має здійснюватись перш за все для того, щоб величезний його потенціал був використаний у справі вирішення соціальних проблем України та світу. В європейській країнах таке дослідження вже відбувається: проект «Euro-Festival: Arts Festivals and European Public Culture» передбачає дослідження найбільших художніх фестивалів світу в якості середовища транс-національної ідентифікації та демократичних дебатів [7]. Мета проекту – аналіз фестивалів (змішаних або з одного виду мистецтва) як об'єктів культурного вираження у відношенні до європейської ідентифікації через діяльність та європейської публічної сфери. В рамках проекту досліджуються фестивалі таких напрямків як міські змішані (різні види мистецтв), кіномистецтва, літератури та музики. Фестивалі розглядаються як приклади тих суспільних сфер, в яких підкреслюється перформативний вимір культури. Дослідження вивчає використання фестивалями естетичних форм для символізації, відображення та передачі соціального та політичного життя – з погляду різних учасників: творчих директорів, спонсорів, виступаючих митців та глядацької аудиторії [7]. Учасники проекту використовують різні методи дослідження, - історичний, опитування та інтерв'ю, фокус-групові дискусії, а також включене спостереження [6].

Втім, використання європейського досвіду в умовах української дійсності можливо лише частково, адже існує безліч проблем, пов'язаних з суто українською дійсністю – економічною, політичною ситуацією. Одна з таких проблем – недостатня увага державних органів до фестивального руху (як і до культурного життя в цілому). Аналізуючи перші фестивалі незалежної України – «Червона Рута» та «Перлини сезону», Г.Хрома зазначає, що незважаючи на те, що вони «отримали широку популярність і стали трохи не національними святами», фінансування їх державою в достатній мірі не проводилось, що сприяло необхідності шукати підтримки недержавних структур [5]. А звідси впливають вищезгадані проблеми заміни початкової ідеї

розвитку мистецтва метою отримання прибутку. Іншою проблемою є менталітет, суттєво відмінний від європейського, в основі якого – тривала економічна невлаштованість. Однак менталітет складається з цінностей, а повернення духовних цінностей – одне з завдань, яке має включати в себе культурна політика: для його вирішення надзвичайно корисним є вивчення досвіду та перспектив проведення фестивалів та його використання.

Отже, зростання кількості та, відповідно, соціальної значущості фестивалів в сучасній Україні, з одного боку, розкриває широке поле для дослідження, з іншого боку, потребує конкретних конструктивних ідей, що мають стати результатом цього дослідження - і впровадження їх в практику організації фестивалів.

Література:

1. Большая советская энциклопедия. Гл. ред. О.Ю. Шмидт. [1-е изд.]. Т. 1-65. - СССР. М.: «Сов. энциклопедия».

2. Давидовський К.Ю. Соціокультурні виміри міжнародного фестивального руху: за результатами IV міжнародного музичного фестивалю “Віртуози планети”. // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. Збірник наукових праць. [Вип. XXVI](#), 2011. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Api/2011_26/33.pdf

3. Меньшиков А.. Фестиваль как социокультурный феномен современного театрального процесса : Дис. ... канд. искусствоведения : 17.00.01 : Москва, 2004 253 с. РГБ ОД, 61:04-17/114.

4. Сікорська І. Здобутки та проблеми музичного життя України 90-х рр. XX ст. // Матеріали до українського мистецтвознавства. Збірник наукових праць. Випуск 3 за 2003 рік. – [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://etno.kyiv.uar.net/vyd/matmyst/2003/N3.htm>

5. Хрома Г. Деякі особливості сучасних молодіжних фестивалів. // Матеріали до українського мистецтвознавства. Збірник наукових праць. Вип. 3, 2003 р. – [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://etno.kyiv.uar.net/vyd/matmyst/2003/N3/Art40.htm>

6. Chalcraft J. Ethnographic Expectations: Working WOMAD. - Euro-Festival Newsletter #1 November 2008. – p.5-6. – [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://www.euro-festival.org/newsletter.html>

7. Euro-Festival Project: Arts Festivals and European Public Culture. – [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://www.euro-festival.org/>